

ставленню до усієї Природи, то безсумнівно. І глибинно-духовне усвідомлення найгуманістичнішої Ісусової тези "не поруш" (не вбий) закладалося саме в цих природних рослинних угрупованнях. І, наприклад, сьогодні таке ставлення може вважатися показником загальної культури людини, рівнем її екологічної освіченості.

Тому сучасна людина, а українці, поза усяким сумнівом, як нація генетичних землеробів, повинна постійно спілкуватися з представниками рослинного світу, необхідне відновлення правічного зв'язку Людини і Рослини, звичайно на новому психо-емоційному рівні. Бо якщо згодом початковий тиск християнства на рослинні символи вщух, то ганебне ставлення до Природи з боку зайд, через колоніальний стан України продовжувався сторіччя. Винищувались найкращі ліси, без огляду на майбутнє, а чим є винищення рослинної еліти? Це можливо порівняти лише з суцільним, цілеспрямованим винищенням національної інтелігенції – геноцид націй та деградація суспільства. Відповідно – деградація рослинних суспільств, фітоценозів України, національного ландшафту.

Відомо, що друїди вишановували дуб за його визначні езотеричні якості. Сьогодні виявлено, що в ґрунті під кремезними деревами, не лише під дубами, існує суттєва напруга електричного струму, чим грубіше дерево, тим сильніша напруга. Якщо врахувати, що великі, гарно розвинені і гарно функціонуючі дерева ще активно виділяють велику кількість летких органічних рослинних речовин, які під дією сонячного світла розкладаючись вивільняють велику кількість енергії, то частково стане зрозумілим, чому наші давні і не дуже давні прашури так шанобливо ставились до могутніх дерев (1). Приймаючи важливе рішення, треба було походити, поміркувати в діброві. Піфагор організовував свої академії у міртових галях. Прикладів цілющого та активізуючого впливу на мозкову діяльність людини рослин можливо навести багато.

Існування різноманітних життєвих форм на Планеті – результат пристосування живих істот до певних умов довкілля. Расова різноманітність людства склалася виключно завдячуючи величезній потенційній адаптогенній силі *Homo sapiens*, виникнення ж і формування національних угруповань – це значно складніший поступ пріоритетів соціо-природного походження та духовного поєднання.

Мова, мислення, господарська діяльність людської спільноти на певних теренах, обумовлених оригінальним ландшафтом зі специфічними природо-кліматичними особливостями формують сталі психологічні ознаки, об'єднані в духовний комплекс – національна свідомість. Національна свідомість формується сторіччями і навіть тисячоліттями у безпосередньому зв'язку з довкіллям. Етнос, який історично склався в межах певної території, набув протягом своєї генези на цих теренах певної етнопсихічної сталості, ніколи повністю не асимілює, навіть за умов неповноцінного соціально-політичного життя.

Як правило, чужоетнічні зайд агресивно впливають на національний природний ландшафт, прагнучи змінити його, щоби задовольнити свої утилітарні потреби. Це становлення або сільськогосподарського, або техногенного ладу. Ці дії не узгоджуються з усвідомленням ролі свого ландшафту місцевим етносом і тому відбувається фізичне і еколого-економічне відторгнення автохтонів.

Така доля українського ландшафту в цьому тисячолітті найбільш очевидно є після поразки гетьмана Івана Мазепи в 1709 р. Агресивний тиск Московії спричинив зміну соціально-політичних відносин і господарського устрою. Земля

належала переможцям, а працювали на ній раби-кріпаки. Рабське мислення – мислення бездумного виконання, а не творця, було втілено в самоусвідомлення місцевого українського етносу у вигляді психологічної настанови, що українці – нація "годувальників Росії" та постачальників чи цукру, чи сала, чи соняшнику, чи борошна тощо в Європу. Не нація вільних творців землеробів, а нація кріпаків-селян...

Агресор, який ладен лише загартувати й брати, нічого не лишаючи майбутньому, буде нищити усе національне, а особливо ландшафт, бо це історична пам'ять та психологічне підґрунтя – етнічна підсвідомість. Коли нищиться Природа, а ставлення до неї визначається лише тезою "не ждять мілості...", змінюється й світосприйняття, деформується національна психо-історична пам'ять. Психологічна жорстокість техногенного ландшафту робить людину нервовою, емоційно травмованою, існуючою в напівстресовому стані: фаталізм приреченості, емоційний неспокій, духовно-психічна тупість. Молодь вихована на такому "краєвиді" і серед такого "пейзажу" ніколи не зможе відчувати національної гідності, бо у неї відсутня психічна ідентичність зі своїм народом, зі своєю державою, зі своїми теренами (2).

Сьогодні в економічно збалансованих державах екологічні питання та збереження природного ландшафту набувають державної ваги. В Україні в останні десятиліття також розпочалося відновлення лісів тощо, але інколи це виконується швидкозростаючими рослинами з інших регіонів Світу, не завжди, навіть, адаптованими до українського довкілля. Аборигенній трав'янистій рослинності не приділяється належної уваги, а вона має велику кількість цілющих та медоносних видів, крім того, це невід'ємна складова національного ландшафту.

Економічне та промислове відродження Української держави не повинно відвертати увагу від духовного відродження, в якому національний ландшафт як носій національної свідомості, повинен відігравати важливу роль. Але таку роль коптом захисних лісосмуг або парків відтворити не можливо. Тому державна лісова політика в контексті збереження природного довкілля повинна твердо спиратися на відродження автентичної духовності національного ландшафту.

Література

1. Валерій Сніжко. Рослини в нашому житті. // Допікільне виховання, 1995, № 5-6, № 7.
2. Валерій Сніжко. Національна свідомість і ландшафт. // Українські проблеми, 1995, № 1.
3. Тайны друидов (авт.-сост. Н.Н. Бельский). – Минск.: Литература, 1998.
4. Джеймс Джордж Фрэнсер. Золотая веть. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1984.

УДК 630*945.31

Л.Б. Білоус, П.М. Гаврилович – ЛНУ ім. І. Франка;

Я.О. Чоник – Міжнародний інститут-асоціація регіональних екологічних проблем

РОЛЬ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

L. Bilous, N. Gavrylovich, Y. Chopyk

Role of the Geographical sciences in the education of forestculture specialists.

Influence of complex Geographical Disciplines such as "Basics of (highland) mountain landscape science", "Landscape ecology", "Landscape monitoring", "Practical landscape

science", "Ecological geomorphology" in solving such important problem as education of highqualified specialists in branch of forestculture.

Для подолання кризової еколого-економічної ситуації в Україні потрібна кваліфікована науково обґрунтована організація ведення лісового господарства в окремих регіонах. Яскравим прикладом цього є паводок в листопаді 1998р. у Закарпатті. Фатальний збіг несприятливих у даному випадку природних (складна метеорологічна ситуація, своєрідні гідрологічні умови, розсіченість рельєфу та ін.) і антропогенних чинників (екологічно бездумна експлуатація лісових ресурсів, зниження верхньої межі лісу, зміна ценоїчної та вікової структури лісових фітоценозів) призвів до значних збитків в економіці і навколишньому природному середовищу області. Наслідки паводку – серйозні матеріальні і моральні збитки жителям 269 населених пунктів. Паводок супроводжувався зсувами, селевими потоками, а також активним розвитком ерозійних процесів. Невтішним підсумком цього шкідливого стихійного явища є загибель людей.

Карпатський регіон відзначається своєрідною монотанною географічною та екологічною специфікою. Тому актуальною є проблема підготовки висококваліфікованих спеціалістів у галузі гірського лісового господарства. Успішне вирішення завдань раціонального лісокористування і зменшення масштабів розвитку шкідливих геологічних, геоморфологічних та інших процесів можливе лише за умови отримання майбутніми фахівцями знань та уявлень про комплексний рівень організації природи конкретної території, у даному випадку гірської.

Адже і саме поняття "ліс" є комплексним. Ще на початку століття видатний лісознавець Г.Ф.Морозов ставив питання про необхідність присутності ідеї географічної зумовленості формування лісу. У своїй праці "Вчення про ліс" (1912) він зазначав, що "ліс – явище географічне" і "всі сторони життя лісу... знаходяться під залізною владою оточуючих місцевих, а точніше, географічних умов" [8, ст. 82]. Аналогічної концепції дотримувався П.С.Погребняк [9].

У словнику-довіднику М.Ф.Реймерса "Природокористування" (1990) дається наступне визначення цього поняття: "Ліс – це природний комплекс, що складається з деревних рослин одного або багатьох видів, що ростуть близько один від одного (створюють більш-менш зімкнутий деревостан) та інших організмів різних царств разом з грантами, підґрунтям, поверхневими водами і прилеглим шаром атмосфери" [10, ст. 264].

Таким чином, об'єктивно визріває думка про необхідність включення до навчальних планів підготовки спеціалістів-лісівників, зокрема, інженерів лісового господарства, дисципліни, об'єктом вивчення якої є природний територіальний комплекс (ПТК) – спецкурсу "Основи гірського ландшафтознавства". Користь з цього майбутнім фахівцям, яких готує Український державний лісотехнічний університет, полягатиме в тому, що в процесі його викладання студенти опанують знання про лісову екосистему, як функціональну частину ландшафту та "ті системні властивості природи, що складають основу її стійкості" [7, ст. 13].

Фахово необхідними для спеціалістів-лісівників є знання методики оцінки взаємодії елементів ПТК, як цілісних систем. Оскільки в процесі різних форм лісокористування порушується один із елементів ПТК – лісовий фітоценоз, а це призводить в кінцевому результаті до складних екологічних наслідків. Цю тезу підтверджує практика ведення лісового господарства та лісоексплуатації. У зв'яз-

зв'язку з цим особливу цінність мають знання про нерівнозначність взаємодіючих факторів у природі та їх роль у формуванні природних територіальних одиниць [6]. Окреме питання, що розглядається у даному спецкурсі – це стійкість ландшафтів до зовнішнього впливу виробничого процесу.

Близькою до вищезгаданої дисципліни є "Ландшафтна екологія", зацікавленість якою, як в Україні, так і в країнах Західної Європи останнім часом зростає. Теоретичні узагальнення даної науки мають вагомe значення для обґрунтування наукових засад відтворення лісових екосистем. У спецкурсі "Ландшафтна екологія" інтегруються ландшафтні та екологічні підходи до вивчення проблем взаємодії природних та господарських систем. Поруч з ландшафтним підходом до дослідження цієї взаємодії, для якої характерне уявлення простору як сукупності територіальних одиниць, у межах яких компоненти природного середовища тісно взаємопов'язані і становлять одне ціле, використовують і екологічний шлях. Основна мета останнього полягає у "розробці конкретних заходів, які за певних господарських, технологічних та інших дій суспільства унеможливили б порушення рівноваги природних систем" [1, ст. 7].

Пропонується також внесення до переліку дисциплін, що вивчаються в Українському державному лісотехнічному університеті, зокрема на факультеті лісового господарства, спецкурсу "Інтердисциплінарне ландшафтознавство". Доцільність спецкурсу полягає у тому, що студенти одержать знання, вміння і навички застосування принципів і методів ландшафтознавства для розв'язання різних практичних завдань, в тому числі і таких, як підтримання стабільності лісових біогеоценозів, лісовідтворення, вибір найбільш раціональних форм лісоексплуатації (рубання проміжного та головного користування, трельовання деревини тощо) [2].

Актуальним також є включення у навчальні програми підготовки фахівців лісового господарства в межах "Лісового моніторингу" інформації про ландшафтний моніторинг (розділ "Ландшафтний моніторинг"). Згідно з Лісовим кодексом України, лісовий моніторинг розглядається як частина національної системи моніторингу. У зв'язку з цим виникає проблема комплексного системного підходу до організації функціонування моніторингових пунктів та станцій. Наукове розв'язання цієї проблеми та інших завдань моніторингових спостережень можливе й за умови знання методики організації та проведення ландшафтного моніторингу [4]. Маючи багато спільного з екологічним і геосистемним, ландшафтний моніторинг характеризується "...своїми принциповими особливостями, які полягають, передусім, у визначенні об'єктів контролю" [5, ст. 8]. Об'єктом ландшафтного моніторингу є природні територіальні комплекси: ландшафти і їх морфологічні одиниці (фації, урочища, місцевості). Виходячи з наукової позиції, що саме ПТК різних рангів є, в ширшому розумінні, безпосередніми об'єктами лісогосподарської діяльності, здійснення локального ландшафтного моніторингу на лісових територіях в різних лісогосподарських підприємствах матимуть вагомe значення для забезпечення сталого лісокористування.

Результатом екологічно необґрунтованого ведення лісового господарства є розвиток таких шкідливих геоморфологічних процесів, як прискорена лінійна і площинна ерозія, активізація селевих і зсувних явищ. Вивченням цих питань займається "Екологічна геоморфологія". Цей напрям у геоморфології розробляється львівською школою географів-геоморфологів під керівництвом професора

І.П.Ковальчука. Екологічна геоморфологія розглядає рельєф, як середовище життєдіяльності людини, а також вивчає рельєфотворчі процеси, що виникають під впливом функціонування різних господарських систем, в тому числі і лісогосподарських. Знання теоретичних основ цієї дисципліни є корисними для формування наукових засад, принципів, підходів до вивчення і розв'язання проблем оптимізації взаємодії людини, лісогосподарських та геоморфологічних систем. Вони потрібні також у прикладному аспекті, спрямованому на практичне забезпечення реалізації принципів екологічно безпечного природокористування та підтримування динамічної рівноваги природно-господарських систем [3].

Підгрунтя для успішного засвоєння знань із запропонованих нами спецкурсів можуть створити окремі дисципліни, що вже сьогодні викладаються на факультеті лісового господарства. Це, зокрема "Теорія екосистем", "Ґрунтознавство", "Ландшафтне краснзнавство" та ін.

Знання, вміння та навички, отримані у процесі вивчення дисциплін "Основні гірського ландшафтознавства", "Ландшафтна екологія", "Прикладне ландшафтознавство", "Ландшафтний моніторинг" та "Екологічна геоморфологія" допоможуть спеціалістам лісового комплексу у вирішенні питань збереження і відновлення лісових екосистем, посилення їх корисних властивостей, а також у розв'язанні проблем безперервного, невиснажливого і раціонального використання лісів для планомірного задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій продукції лісового фонду.

Запропоновані спецкурси слід, на наш погляд, диференційовано включати у різні навчальні програми підготовки спеціалістів лісового господарства (інженер лісового господарства, інженер-технолог, інженер-економіст) та у програму аспірантської підготовки.

Література

1. Гродзинський Д.Н. Основи ландшафтної екології: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
2. Исаченко А.Г. Прикладное ландшафтоведение. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 152 с.
3. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз. – Львів: Інститут українознавства, 1997. – 440 с.
4. Кукурудза С.І., Гуминська Н.О., Нижник М.С. Моніторинг природних комплексів. – Львів: Ред.-вид. відд. Львів. ун-ту, 1995. – 142 с.
5. Мельник А.В., Міллер Г.П. Ландшафтний моніторинг. – К.: ВППОЛ, 1993. – 152 с.
6. Миллер Г.П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. – Львов: Выща школа, 1974. – 202 с.
7. Миллер Г.П. Ландшафтный подход в разработке основ охраны природы //Вестн. Львов. ун-та, сер. геогр., вып. 14. – Львов: Выща школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1984. – 116 с.
8. Морозов Г.Ф. Учение о лесе. Изд. 7-е. – Л.: Изд. и тип. Гослесбухмиз-дата, 1949. – 456 с.
9. Погребняк П.С. Общее лесоводство. [Для лесохоз. и агр. специальностей]. 2-е переработ. изд. – М.: Колос, 1968. – 440 с.
10. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

Ю.Г. Гришук, к.с.-г.н. – Страдцівська ЛДС ботсаду УкрДЛТУ

ФОРМУВАННЯ ЕКОСУМЛІННЯ МОЛОДІ – ЯК ЗАПОРУКА ЕКОБЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Глобалізація екологічних проблем і реальна загроза знищення людиною природного середовища породило ідею переходу суспільства до сталого розвитку, концепції котрого зараз активно розробляються в різних країнах. Основою сталого розвитку суспільства є врахування екологічних засад такого розвитку, що, в свою чергу, вимагає радикальної зміни нинішніх стереотипів людської свідомості, їх відношення до природи, яке й далі ігнорує можливості біосфери, породжує безвідповідальність за спотворення і знищення довкілля.

Протягом тисячоліть *Homo sapiens* залишався надто слабою перед могутніми силами природи істотою, щоб думати про її збереження ціною свого благополуччя, а може й самого життя. Людина тяжко виживала, черпаючи природні ресурси і не дуже замислюючись про наслідки своєї діяльності. Процес індустріалізації, що почався від середини XIX століття в Європі і прискорився після науково-технічної революції радикально змінив ситуацію. Щоб уникнути екологічної загрози, треба змінити самі підстави відношення людини до природи зі споживачького на партнерське. Треба зазначити, що в останні роки в цьому плані багато зроблено, однак досягнути певних результатів тут можна лише формуючи нову екологічну ментальність особистості з самого дитинства. Це завдання вимагає розробки і впровадження комплексної державної освітньо-виховної програми, об'єктом якої стали б усі інститути і осередки суспільства від родини і дитячого садка аж до підприємств, культурних закладів і релігійних громад.

В Україні, де екологічна ситуація чи не найгірша в Європі, добре собі усвідомлюють важливість процесу формування екосумління (і передусім молоді) для перспективи молододержави.

Особливо добре розуміли доконечність охорони природи як символу народу і батьківщини, як важливого чинника виховання молоді в Західній Україні, яка внаслідок історичних подій залишалася (і залишається) колиською українського патріотизму. 5-й З'їзд українських натуралістів і лікарів у Львові в 1935 р. звернувся зі спеціальним зверненням до митрополита А.Шептицького про створення Українського національного парку в Карпатах, який став би "символом гонору і престижу нації" – і такий парк (перший на території сучасної України) було заплановано [2].

Початок "перебудови" співпав з бурхливою активізацією радянського суспільства і масовим виникненням "зелених" рухів [5]. Екологічні проблеми, проблеми Чорнобиля стають одними з найголовніших тем громадських дискусій, втім і в молодіжному середовищі. Проте прихід до влади в СРСР некомпетентної, деморалізованої посткомуністичної номенклатури призвів до катастрофічного занепаду промисловості, сільського господарства, науки та культури, розкрадання національних багатств.

Економічна криза в Україні (практично повне закриття заводів і фабрик) сама по собі вельми позитивно відбилася на стані забруднення навколишнього середовища, однак, з іншого боку – призвела до різкого спаду зацікавленості справами екології люмпенізованого населення... Мізерна заробітна платня, безробіття і